

ИНСТРУМЕНТАЛНАТА И ЕКСПРЕСИВНАТА АГРЕСИЯ В СОЦИАЛНИТЕ ПРЕДСТАВИ НА БЪЛГАРИТЕ

Диана Бакалова

The present research has been methodologically based on Moscovici's theory of social representations as well as on both dichotomy and systematic comparison of theories of instrumental and expressive aggression. Research main objective is to analyse representations of instrumental and expressive aggression at group and collective (respondents' cultural specific) level. Group (emancipated) representations are investigated depending on factors as gender and group membership among a sample of 490 men and women from 7 social and occupational groups (pupils, students, policemen, teachers/lecturers, physicians, prisoners and aviators). Collective representations are analysed by means of comparing the respondents' overall results to data obtained from other cultural samples (English and American). Bulgarian adapted version of an instrument (EXPAGG), designed by Campbell et al., is used to measure respondents' instrumental and expressive representations of aggression.

В края на 80-те и началото на 90-те години на ХХ в. изследванията върху социалните представи за феномените на агресия формират ново направление на проучвания в световната социална психология. Методологична основа за голяма част от тези изследвания е теорията за социалните представи (репрезентации) на френския психолог Серж Московиси. Въпреки актуалността на проблема той остава недостатъчно изследван поради редица причини. Една от тях е, че историята на европейската социалнопсихологична традиция е сравнително кратка — по-малко от четиридесет години. Друга причина е, че концептът „социални представи“ е изключително сложен и все още дискуссионен. И до днес той няма единна дефиниция и уточнено съдържание, което затруднява изследователите при неговата операционализация и проучване. Трето, самият създател на теорията за социалните репрезентации Московиси твърди, че е необходимо социал-

ните представи да се проучват посредством методи като наблюдение и лингвистичен анализ на всекидневната комуникация между хората (Moscovici, 1984a). Трудоемкостта, субективизмът и експерименталната недоказаност на тези методи създават допълнителни препятствия в изследователската практика. Четвърто, от гледна точка на социалните представи и всекидневното общуване между хората, както и в рамките на социалната психология, съдържателните граници на понятието „агресия“, са неопределени. Един от основните проблеми при задаване на смисловата му рамка произтича от използването на термина за обяснение на широк кръг действия и поведения.

Московиси въвежда понятието за социалните представи в социалната психология поради недостатъците на класическите модели и по-специално на бихевиористичния модел (Московиси, 1969/1976 по Джоделет, 1984/1998; Jahoda, 1988; Moscovici, 2000). Признавайки дълга си към Дюркхайм, Московиси предлага няколко причини, поради които разграничава идеята за социалните репрезентации от постановката за колективните представи на своя предшественик (вж. Moscovici, 1984a, 1988). *Колективните* за едно общество (*хегемонни*) представи се разглеждат като отделно равнище на социалните, редом с „*еманципираните*“ (споделени от отделни групи) и „*полемичните*“ (противопоставящи се в обществото) репрезентации (Moscovici, 1988). Между отделните равнища на представите съществуват значителни различия. Освен това социалните представи могат да се наблюдават и изследват както на индивидуално и междуличностно равнище, на равнище на взаимодействието между индивидите и групите, така и на ниво обществено съзнание. Този диференциран възглед подчертава плурализма на представите, социалния им произход и тяхното многообразие в рамките на съвременните динамични общества, в които доминира разнородност и променливост на възгледите.

Много изследователи правят опити да дефинират понятието за социални представи, макар и в широк смисъл. Според някои български автори в теорията на Московиси терминът „социални репрезентации“ (от англ. репрезентация — представяне, образ) има далеч по-богато съдържание от буквалния си превод на български език (Зографова, 2001). Те са *комплексно релационно понятие* (Doise, 1985) и „род“ за голяма част от психологичните концепти, като включват в себе си такива образувания като системи от социални нагласи, стереотипи, мнения, идеи, образи и др., без да се изчерпват с нито едно от тях поотделно. Социалните представи са *спонтанното, наивното знание*, което наричаме обикновено просто *здравомислие*. Изграждат се на базата на нашия опит, който получаваме и предаваме чрез традицията, образованието и социалната комуникация. Те са *социално създадено и споделено знание*, а и *практическо знание*, което изгражда нашата консенсусна социална реалност (Джоделет, 1984/1998). Трудностите при дефинирането на концепта произтичат от тясната му връзка с много други социологически, психологически, антропологични